

Марія БАГЛАЙ

ОБРЯДОВІ ФУНКЦІЇ ТРОЇЦЬКОЇ РОСЛИННОСТІ У ВОЛИНЯН

(за етнографічними матеріалами експедицій 2009—2010 рр.)

У статті розглянуто обрядові функції троїцьких рослин на теренах історико-етнографічної Волині. На основі зібраних польових етнографічних записів, джерел та даних наукової літератури автор з'ясовує локальні особливості їх функціонального призначення та застосування у календарно-побутовій обрядовості

Ключові слова: Волинь, Трійця, Зелені свята, клечання, обрядовість.

© М. БАГЛАЙ, 2013

Рослинний світ займає особливе місце у структурі літньої календарної обрядовості українців загалом та населення історико-етнографічної Волині зокрема. Найбільша прив'язаність до рослин та використання їх в обрядах спостерігається у святкуванні Зелених свят. Відповідно можна виділити дві основні функції застосування рослинності: сакральнo-естетичну та оберегово-лікувальну, які стали об'єктом нашого зацікавлення.

В науковій літературі окремі аспекти порушеного нами питання викликало зацікавлення у таких дослідників як Зоріана Болгарович [7], Надія Вархол [8], Лариса Литвин [29], Володимир Галайчук [14], Ірина Ігнатенко [21] та ін. Про функціональне призначення троїцьких рослин частково знаходимо у публікаціях Марини Гримич [16], Олени Серебрякової [33], Інни Пахолок [30; 31]. Проте згадані дослідники цікавились проблемою в контексті загальноукраїнської традиції. Автор статті ставить собі за мету дослідити обрядові функції троїцьких рослин та їх локальні особливості у жителів історико-етнографічної Волині. Обраний етнографічний район — слабо досліджений і лише частково висвітлений у науковій етнологічній літературі. Відповідно джерельною основою пропонованого дослідження стали польові матеріали, зібрані автором протягом 2009—2010 рр. під час етнографічних експедицій, здійснених в окремі райони історико-етнографічної Волині¹. Зокрема, це Горожанський та Острозький р-ни Рівненської області та Горохівський р-н Волинської області².

Зібраний матеріал, пов'язаний із Зеленими святами, дав змогу автору цієї роботи виділити особливості застосування троїцьких рослин. Відповідно для того, щоб детальніше розглянути обрядові функції рослин, ми спершу звернемо увагу на сакральнo-естетичну функцію³. Суть запропонованої функції полягає в тому, що під час Зелених свят та в календарній обрядовості українці загалом, рослини наділяли певними святочними функціями. Адаже після

¹ Висловлюємо щиро подяку колезі кафедри етнології Надії Демцюх за надану можливість використати її польові записи під час написання нашої роботи.

² Зібрані матеріали зберігаються у фондах архіву Львівського національного університету імені Івана Франка.

³ Слово «сакральний» (лат. *sacrum*) в перекладі на українську означає «священний, той, що стосується релігійного культу й ритуалу»; слово «естетичний» в тлумачному словнику української мови пояснюється як пов'язаний із створенням, відтворенням і сприйняттям прекрасного в мистецтві та житті.

використання зелень не викидали, а спалювали у відведених для цього місцях, бо вірили, що в клечанні перебувають душі померлих. Водночас троїцька зелень використовувалася як прикраса: «Бо то було свято, то й так украшали» (с. Вільгір Гощ. Рвн.⁴) [1, арк. 17]. Відповідно з плином часу клечанню приسوлювали більш естетичне навантаження.

На сакральне значення троїцької зелені звертав увагу ще Микола Костомаров. Вчений вбачав у ній реалізацію контакту людини зі священними гаями, що уподібнювалися до міфічного Вирію, в якому спочивають душі померлих родичів [23, с. 233].

Зелені свята найбільш пов'язані із використанням рослинності. Вони не мали точно визначеної дати, а випадали через сім тижнів після Великодня. За церковним календарем їх найчастіше називають П'ятидесятниця, Зіслання Святого Духа або день Святої Трійці [22, с. 52]⁵.

До нашого часу дійшли перекази і легенди, що пояснюють значення і походження Зелених свят. На досліджуваній етнографічній Волині респонденти розповідали: «Ну вже як Зелені свята, понариваємо дерев, ну щоб було зелене, щоб лиш зелене, бо як то є Зелени свята, то називаєця Трійця» (с. Буркачі Горох. Влн.) [2, арк. 14]; «Свято Трійця, зеленню вбирають, вбирають таким, щоб зелено було... то від нечистої сили вбирали» (с. Колесники Гощ. Рвн.) [1, арк. 88]. До прикладу, на Звенигородщині (Середнє Подніпров'я): «Кажуть люди, що це свято зветься Зеленим тому, що до цього дня все — найзеленіше, найкраще, соковите, дебеле» [25, с. 351]. Фольклористка М. Гримич зазначає, що народні легенди і перекази про Зелені свята в основному — християнської тематики. Дослідниця обґрунтовує свої твердження низкою прикладів, зафіксованих в різних ет-

нографічних районах України. «Зелені свята святкують тому, що Бог у ці дні обзеленив всі рослини, аби людям було весело жити на світі, і не можна нічого робить в ці дні, бо Бог розсердиться і стане вся рослинність чорна» (Проскурівщина)⁶; «Ісус спускався до своїх учеників у цей день, коли усе зелене було уже, розпукле, і потому його і празнують» (Черкащина) [16, с. 21]. Схоже пояснення походження Зелених свят знаходимо і в богословській літературі. Зокрема, о. Юліян Катрій писав, що старозавітна Церква мала звичай у дні П'ятидесятниці долівку своїх домів і божниць вкривати свіжою травою, а стіни замаювати гілками дерев і квітами на знак, що в той час, коли був наданий Божий Закон, уся природа стояла в зелені. Апостоли також маїли зеленню і квітами. Відповідно цей звичай перейшов і до новозавітної Церкви. Саме тому з'явилася ще одна назва П'ятидесятниці — Зелені свята. Квіти й зелень дерев є ознакою життя, тож стали символом життєдайного Святого Духа. Як природа навесні оновлюється зеленню і квітами, так і свята Церква та її вірні оновлюються силою Святого Духа [22, с. 53–54].

Підготовка до Трійці відбувалася заздалегідь, за кілька днів до свята. «Ще за старих часів в нас святкували три дні Трійцю. То неділя, понеділок і вівторок. І третій день нічим не відрізнявся від першого, зазвичай нічого не робили, ніякої роботи такої не виконували. Хіба худобу, худобі мусиш їсти дати, по господарству, а так шоби у городі хтось порався — то не» (х. Стійло Горох. Влн.) [2, арк. 106].

Однак головна підготовка полягала у тому, що хату як ззовні, так і зсередини, а також подвір'я, ворота, паркан, господарські будівлі клечали, тобто прикрашали зеленню (гілками з дерев, травами, квітами), яка мала назву: «клечання» (більшість регіонів України, в тому числі й етнографічна Волинь) [27, с. 324], «май» (Бойківщина, Гуцульщина) [20, с. 237; 28, с. 300], «квітчання», «глетчаня» (Слобожанщина) [16, с. 22]. У деяких селах Південної Лемківщини словом «май» позначали зелене деревце, оздоблене кольоровими стрічками, яке парубки ставили перед хатою дівчини-нареченої, що символізувало любов [24, с. 117]. У білорусів «май» називали берізки, які закопували біля хат на Трійцю [36, с. 190].

⁶ До 1954 року м. Хмельницький називали Проскурів, відповідно Проскурівщина — це теперішня Хмельницька область.

⁴ Тут і далі для позначення адміністративних одиниць будемо використовувати скорочення: Гощанський р-н — Гощ., Горохівський р-н — Горох., Острозький р-н — Остр.; Волинська обл. — Влн., Рівненська обл. — Рвн.

⁵ Назви свята подані відповідно до церковного календаря та книги о. Юліяна Катрія «Пізнай свій обряд». Найдавніша назва празника П'ятидесятниця згадується у Старому Завіті, пов'язана з тим, що це був п'ятдесятний день після Великодня. Апостоли і перші християни цю назву перейняли і перенесли у Новий Завіт. Головний мотив святкування П'ятидесятниці для новозавітної Церкви — це подія Зіслання Святого Духа на апостолів. Звідси цей празник має ще дві назви, а саме Зіслання Святого Духа або день Святої Трійці.

Зазвичай за клечанням під вечір йшов господар. Попоравшись з господарством, вирушав у ліс, а пастухи в той час гнали додому худібку (с. Гумнище Горох. Влн.) [2, арк. 22]. Діти бігали до річки чи болота за лепехою, яку волиняни називали «панни» [1, арк. 75]. Наприклад, на Середньому Подніпров'ї також батько ходив за клечанням, а діти приносили татарського зілля, ще й так називали лепеху [25, с. 352].

На етнографічній Волині клечали в основному липою та кленом. Польові матеріали, зібрані в селах Гощанського р-ну Рівненської обл., свідчать про те, що селяни використовували переважно гілки тих дерев, які росли біля хати або на околицях села. Якщо в цих місцях їх не було, тоді ходили до лісу. «Липа ондо томуво (біля воріт. — М. Б.), то котрий небудь нарубає з хлопців» [1, арк. 55]; «В нас як є де яке дерево, то хлопці вилізуть да нарубають. Наприклад, хтось рубає липу. Я йду — то вирубай мені голляку, — та й несу додому, але як був хазяїн, то він рубав» [1, арк. 20]. Таке пояснення, мабуть, пов'язане з тим, що ліс був далеко, тому лише коли не було зелені поблизу, вирушали на її пошуки у ліс. У слов'янських народів, до прикладу росіян, основною зеленню на Трійцю були гілки берези, а в Поволжжі поряд з березою клечали ще й кленом [30, с. 35; 36, с. 188]. Поляки, чехи і словаки замаювали хату гілками ліщини [5, с. 281].

За звичаєм, у волинян спершу клечали хату, а займався цим чоловік: «Чоловік зрубував, завжди, і чоловік прибирав. Не жінки, мужчини, жінка тільки лепеху стелила, а чоловіки ото липа за ним і вбрать» (х. Стійло Горох. Влн.) [2, арк. 105]. У хаті процес клечання відбувався так: на землю жінки стелили лепеху. Інколи могли лепеху стелити в неділю зранку, щоб була свіжа. «Лепехою, то застеляли обично рано, щоб вона ще була свіжа, бо її вирвуть і поставлять у льох, а тоді раненько постелили поки до церкви йти» (с. Смолява Горох. Влн.) [2, арк. 66]. За поліськими віруваннями, троїцька зелень, яку вносили в хату, мала зв'язок з русалками: «На Трійцю, у зелену суботу, ложиця трава (в домах), це щитають, щоб тие русалки ходили, щоб ноги у них не кололися» [9, с. 125].

В селах Горохівщини на підвіконня клали, навішували над вікнами, затикали за образи: м'яту, любисток, васильки, деревій, пижмо [2, арк. 66, 83]. Стіни прикрашали гілками липи чи клена. «Гілляки приби-

вають гвіздками до стін так густо, що не видно стіни за клечанням» [16, с. 22]. Поодинокі респонденти, зокрема із с. Перемиль (Горох. Влн.), зазначали, що «березові гілляки ставлять по углах в хаті» [2, арк. 126]. Схожий звичай спостерігався на Середньому Подніпров'ї, де в кожному кутку ставили великі зелені гілки з клена, липи чи ясена [23, арк. 352].

Варто зауважити, що подекуди на етнографічній Волині вирубували у лісі дві молодих липки висотою до пів метра і закопували їх перед порогом: «Дві липи привезуть завсіди, такі зрубають. З ідного боку поставлять отако, тут поставлять, і тут поставлять (по обидва боки вхідних дверей. — М. Б.), ще в стріху встромлять» (с. Богунівка Горох. Влн.) [2, арк. 29]. На Полтавщині простежувався схожий звичай. Молоді осички і берізки висотою в сажень⁷ застромлювали кругом хати попід вікнами [16, с. 23].

В суботу волиняни прибирали клечанням і церкву. Ще перед вечірнею приходили у церкву молоді дівчата і стелили підлогу лепехою, а гіллям прикрашали церкву ззовні [2, арк. 82, 89]. До прикладу, на Слобожанщині побутувала подібна обрядодія, але з незначними відмінностями: «Церкви начебто перетворювалися у гаї. Уздовж стін та іконостасу рядами ставили молоді зрубані берізки, образи вбирали живими квітами, підлогу вкривали луговими травами» [6, с. 97].

Важливе місце на етнографічній Волині відводилося троїцькому зіллю у похоронній обрядовості. Зокрема, на Горохівщині висушене зілля клали біля померлого. «То клали із Трійці зілля, але не в подушку, а клали збоку, то коли людина нараджана лежить» (с. Гумнище) [2, арк. 23]. «Зілля святили, то такі васильки. Потім ложуть в голові мерця, з тої сторони і з тої» (с. Буркачі) [2, арк. 79]. На Гощанщині використання зілля частково відрізнялося, адже більшість респондентів розказували, що «як вмирає людина, шиють подушку, напихають сіна да й кладуть туди те свячене зілля» (с. Угольці) [1, арк. 56], тоді як на Горохівщині клали зілля безпосередньо в труну. Проте вже коли «ховають, то те зілля забирають, прямо з труни забере і у яму кине» (с. Богунівка) [2, арк. 32].

Тісний зв'язок троїцької зелені з похоронно-поминальною обрядовістю простежується також в

⁷ Сажень (сяжень, саженка, пряма сажень) — давньоукраїнська одиниця вимірювання відстані. 1 сажень = 2,134 метра.

інших етнографічних районах України та й поза її межами. До прикладу, на Закарпатті хату, де помер один із членів сім'ї, протягом року обрядовою зеленою не маяли [12, с. 311]. Гілка вивішена на даху хати була сигналом для села, що повідомляв про покійника. В південній Польщі на знак жалоби хвойні гілки встромляли в огорожу чи розкидали перед хатою в день похорону. Звичай кидати хвойні гілки перед похоронною процесією чи слідом за нею широко поширений у східних слов'ян [11, с. 365]. У слов'янському світі відомий також звичай садити плодове деревце на могилі молодої дівчини чи хлопця (на сороковий день після похорону). Це могла бути гілка плодового дерева, верхівка деревця, ціле плодове деревце — зрубане чи викопане з коренем (у сербів — це в основному слива, а також яблуна, вишня, черешня, айва) [37, с. 85].

Окрім того, що трійцька рослинність і рослини як такі широко використовувалися у похоронно-поминальній обрядовості, вони також застосовувалися в обрядах весільної обрядовості. Адже рослинність є матеріалом для виготовлення вінків, квітки, короваю, деревця. Так як волиняни клечали хату, подвір'я, будівельні споруди напередодні Зелених свят, так вони й напередодні весілля встромляли вдома у ворота хвойні гілки, що свідчило про наближення весілля.

Варто зазначити, що слов'янські народи також активно використовували рослини у весільній обрядовості. До прикладу, болгари під час «запросин» носили із собою гілку фруктового дерева. Схожим способом лужичани ходили запрошувати на хрестини: повитуха «била» запрошених зеленою гілкою [11, с. 365]. Весільне деревце, яке відоме всім слов'янам, проте рідко зустрічалося у сербів, хорватів, словенців та лужичан, було символом дівочтва [17, с. 83]. У весільних піснях, як зауважив ще Олександр Потебня, образ дерева часто ототожнювався з нареченою. Її втілювало «гільце»: на Волині — «різка», у Карпатах — «трійця» [18, с. 243].

Виділена автором сакральна-естетична функція рослинності яскраво простежується на етнографічній Волині під час Зелених свят. Про це, зокрема, свідчать такі елементи, як шанобливе ставлення до зелені, адже, згідно з віруванням, в ній перебували душі померлих, гойдалися русалки; трійцьке зілля сушили — для того, щоб використати під час похорону. Відповідно спалювали як зелень, так і зілля у відве-

дених для цього місця. Проте конкретну відповідь від респондентів із досліджуваної території на запитання: «Чому клечали зеленню на Трійцю?», отримати не вдалося. Лише частково волиняни пояснювали, що так робили їхні предки, тому й клечать вони. Відповідно робимо висновок, що поступово клечання на Зелені свята набуває естетичного характеру.

Варто більш детально розглянути другу функцію, яку виділяє автор, а саме — берегово-лікувальну.

На Волині напередодні Трійці, окрім вирубування клечання, жінки ходили по зілля. Збір трав і рубання гілячок відбувалося, як правило, в п'ятницю чи в суботу перед Зеленою неділею (с. Гумнище, с. Смолява, с. Кутрів Горох. Влн.) [2, арк. 14, 58, 141]. В суботу напередодні Зелених свят волиняни спершу збирали різного роду зілля. Займалися цим дівчатка або жінки, але тільки старшого віку, бо жінкам фертильного віку, які «перуться», робити це не годилося [21, с. 171]. Збиральниці переважно зранку, до схід сонця, або до обіду ходили в поле чи в ліс (с. Смолява Горох. Влн.) [2, арк. 60; 31, с. 447]. Волинянки заготовляли в основному ті рослини, значення яких знали при застосуванні. «Збираєм чебрець, оді трави всякі. Материнку і ставим в хаті, щоб воно пахло. З чебрецю то чаї варим, і кажуть, що іменно ці, що на Зелені свята трави заготовлені, то вони дуже таку мають лікувальну властивість» [1, арк. 47]; «Для лікування збирали, наприклад, звіробій, материнку. Парило — таке зілля від жилудка, завш в мої матері було воно, ходила його збирала» [1, арк. 23].

Як уже зазначалося, під вечір волиняни займалися клечанням господи. Клечали не лише хату і господарські будівлі, а й пліт, ворота. «Є так, що навіть стелять лепехою до дороги, лепеху кидають. Во там, приміром, на брамі могли вчепити гілячку» (с. Богунівка Горох. Влн.) [2, арк. 53]; «Стелили, стелили кругом хати, беруть прибивають гілячки коло плота» (с. Буркачі Горох. Влн.) [2, арк. 70]. Наприклад, на Черкащині прив'язували велику гілячку до криниці [16, с. 23]. Адже всі українці, зокрема і волиняни, вірили, що зелене трійцьке зілля є своєрідним оберегом.

Особливе значення у звичайній традиції цього свята мала осика, уявлення про яку дуже суперечливі. З одного боку, за нею закріпилася слава «нечистого», «проклятого», «чортового дерева», адже в легендах і переказах вона часто пов'язується із зрадою Іуди Ісуса Христа, а з іншого боку — це дерево, яке

має неабияку силу проти відьом, упирів і всякої нечисті [14, с. 11; 16, с. 23; 20, с. 91]. Тому молоді доревця осики, осикове гілля, навіть осикові кілки широко використовували. Важливе значення мала осикова атрибутика для клечання хліва, повітки, тобто господарських будівель, де містилася худоба, саме з метою уберегти, наприклад, корів від відьом [38, с. 185], що забирають у них молоко, а коней від чортів, що сплутують їм гриви [3, арк. 15]. Проте хату осикою не клечали, «бо хто побачить осичку, то так і знає всякий, що в тій хаті люди напевне бояться мерців» [25, с. 353]. Інколи в Клеціальну суботу вносили на ніч до хати зрубану осичку, а ранком дивилися: якщо листя залишилося зеленим, хоч би й зів'яло за ніч, — всі в родині доживуть до наступної Клечальної суботи; якщо ж листя почорніло, то мав бути мрець у хаті [39, с. 47].

Волиняни вірили, що коли всюди розвісити клечання, «то лихе не зайде» [26, с. 122]. До прикладу, жителі Слобожанщини клечали хати, господарські будівлі, тому що зелень мала «вберегти від мавок, русалок та іншої нечисті, що в цей час виходила зі своїх зимових сховків» [6, с. 98]. Поліщуки вірили, «що то душі померлої рідні приходять до хати й ховаються в клечанні. Не квітчати хату — було гріх» [13, с. 152]. Про це писав і Казимир Мошинський: «Дерева слугували для слов'ян не лише атрибутом культу, а й розглядалися як місце перебування душ» [41, с. 522].

Поляки магичною силою оборони від чаклунства також надіялися гілки липи і клена, чортополох та полин. Їх прибивали до стіни, дверей, встромляли у стріху хліва [15, с. 175]. Найбільш типовим у словаків було використання трійцької зелені для захисту від пожежі; як засіб для збереження посівів та як лікувальний засіб. В окремих випадках звичай клечання житла зеленню мотивувався прагненням вгодити русалкам, котрі полюбляли «колихатися» на клечанні, а також мав і поминальний характер. Адже східні слов'яни вірили, що в трійцькій зелені перебували душі померлих родичів [12, с. 309; 34, с. 734].

Клечали також і поля, засіяні пшеницею, городи, щоб краще родили. Поодинокі респонденти в Гоцанському р-ні Рівненської обл. згадували про те, що «клечання носили на город в огірки і капусту» [1, арк. 75], а в Острозькому р-ні цього ж таки дня — в суботу «могилки матерів украшали лепехою» [1, арк. 38]. До прикладу, на Поділлі маяли гілками хліб-

ні ниви [27, с. 379]. Це, зокрема, пов'язано з тим, що українці вірили, що клечання охороняє посіви, сприяє росту злаків [36, с. 190]. Подоляни «зіллям, що росте на ставу, стелять на могилах, плетуть на цвинтарі вінки і кладуть на хрести своїм родичам», «посипають зіллям гроби, щоб пахло померлим» [16, с. 23]. Гуцули «перед свйотою неділею, — Сошествієм Святого Духа, ідуть муштини досвіта рубати галузки з явора, якими косичать хату у середині, на образах, по клинках; заточують теж декуди хату з надвір'я, а галузки з явора або з бучини закладають у кожду сторонку грядок...» [40, с. 254].

Подекуди на Волині, зокрема на Горохівщині, у Зелену суботу простежувався звичай, коли пастухи плели коровам вінки з барвінку (х. Стійло) [3, арк. 24]. Робили так, «щоб вберегти свою скотину, бо вірили в існування нечистої сили» (с. Смолява) [3, арк. 20]. Наприклад, на Бойківщині пастухи прикрашали худібку вінками, спленими з польових квітів, супроводжуючи ці дії спеціальними обрядовими піснями — ладанками [20, с. 237]. Жителі Пряшівщини також прикрашали роги худобі (окрім дійних корів) плетеними зеленими вінками з липи або ліщини, але не в Клечану суботу, а в Русальну неділю, коли гонили на пасовисько [8, с. 9]. Кашуби напередодні Трійці облітали кленовими і липовими гілками роги коровам, щоб чарівниці не могли «відібрати» молоко [11, с. 364].

В неділю зранку волиняни попередньо зібране зілля сортували у букетики. Складений букетик чи сплетений віночок складався з найрізноманітнішої рослинності: черевички, багро, м'ята, конюшина, укладник, кадило, зірочник, любисток, васильки, безсмертника. Окрім того, додавали гілочки липи та лепеху (с. Гумнище, с. Богунівка, с. Перемиль Горох. Влн.) [2, арк. 23, 32, 127]. Букетик зав'язували стрічкою, яку потім волиняни використовували як оберег. Коли виганяли перший раз після зими худобу на пасовище, то «чпляли на роги стрічку, яку на Трійцю або Спаса святять з букетом, щоб її не вrekli» (с. Старики Горох. Влн.) [3, арк. 6]. Тоді букетики освячували у церкві після закінчення Літургії [32, с. 68]. На Горохівщині це безпосередньо засвідчили окремі респонденти: «Хоче обхід кругом церкви і берем які квіти вже є, ну квітки поспіють, ми берем тую саму лепеху, вириваєм квітки, і ходять кругом церкви, носять, святе батюшка» (х. Стійло) [2, арк. 120]. Освячене зілля висіло довгий час біля вхідних дверей

рей у хату (с. Кутрів) [2, арк. 143], бо волиняни вірили, що «троїцьке зілля од грому» (с. Гумнище) [2, арк. 23]; «вішайте коло порога, то зли духи до хати не зайдут» (с. Богунівка) [2, арк. 54]. Крім того, зберігали за образами, на горищі за кроквами, на підвіконнях, протягом усього року — аж до наступних Зелених свят. До прикладу, румуни на Трійцю святили зелене гілля, яке тримали за іконами як оберіг від грози та граду [33, с. 246].

Зілля могли зберігати впродовж двох-трьох років, а «як років два пройде, то вже його спалювали, бо воно поститься» (с. Башино Гоц. Рвн.) [1, арк. 70]; «Воно могло й два роки бути, і ше, як вже таке старіше то брали його й палили» (с. Смолява Горох. Влн.) [2, арк. 67]. Спалювали зазвичай у такому місці, де не ходили люди. Волиняни вважали, що краще «свячене зілля, колишне, давнє, так не викидати, а спалити, воно собі піде з димом» (с. Богунівка Горох. Влн.) [2, арк. 53].

Висушене троїцьке зілля після Зелених свят широко використовували у сімейному побуті. Зокрема, як була у сім'ї маленька дитина, «то-то під подушку кладеться, щоб задухи не було» (с. Гумнище Горох. Влн.) [2, арк. 15]; «Як дитину купаєця, чи так шось, то свяченого зілля кажуть дати туди в купіль» (с. Кутрів Горох. Влн.) [2, арк. 143]. На Волинському Поліссі вважали, «якщо покласти таке зілля в подушку, то сон буде міцним і здоровим» [26, с. 71]. Засушені трави також використовували для обкурювання хворих на пропасницю [19, с. 71; 28, с. 37].

Оберегова функція, якою наділяє автор рослини, простежується не лише в літній календарній обрядовості, зокрема під час та по завершенні Зелених свят, а й у будівельній обрядовості. До прикладу, поліщукі «на кроквах чіпляли вінка хорошого, щоб не було журби ніякої, біди ніякої в хаті; Квітку прибивали на самім вільчику [...], щоб щаслива хата була. Квітка од грому оберігає і від всякого лиха такого. Вона має силу» [35, с. 390]. Білоруси під час закладин хати під всі кути ставили освячене зілля та хвойні гілки, щоб захистити новобудову від блискавки [11, с. 365].

Велику вартість на Горохівщині троїцьке зілля мало і у господарстві, адже коли «корова розтелиться, варили пійло» (с. Гумнище) [2, арк. 16]; «як корова має трошечки гарячку, то до пійла додадуть» (с. Буркачі) [2, арк. 91]. Волиняни трусили зіллям по огірках, щоб гарно родили [16, с. 23].

Впродовж свята Трійці жителі етнографічної Волині спостерігали, як сохне клечання, бо «так само сохнутиме й сіно, якого не косили до Зелених свят» [26, с. 122]. По завершенні Зелених свят зелень збирали. «Гілля ще висіло з тиждень по Трійці, ще в хаті було зелено. Лепеху, то вже збирали третього дня» (с. Посягва Гоц. Рвн.) [1, арк. 92]; «Гіллячки з липи в хаті, то можуть з тиждень часом бути, потім викидаємо» (с. Мерва Горох. Влн.) [2, арк. 102]. Клечання збирали і не викидали, а спалювали, «кидали на воду» або «рубали на дрова» [10, с. 466]. Що ж до місця спалення, то як такого спеціального не було. На Горохівщині палили «за сараєм, так щоб ни на городі» (с. Гумнище) [2, арк. 5]; «На дворі там в нас є таке місце, щоб палити» (с. Богунівка) [2, арк. 53]. На Гоцанщині зазначали респонденти: «Як грубше, то візьму порубаю та й в плити всаджу і згорить» (с. Колесники) [1, арк. 8].

Що ж стосується лепехи, то її не викидали, а сушили, адже ця рослинка мала лікувальні властивості. «Купали маленьких дітей, оцьо гріли воду да кидали туди лепеха, особо дівчаток купали. Коси, голову мили, коси м'які такі робились. І якщо б багато її висушить, то казали, що лікувались нею, жилудки лікували, варили настойки» [1, арк. 38]. Застосовували лепеху і в господарстві: «Робили перевесла і в'язали там льон чи шось таке збираємо, то лепехою в'яжемо» (с. Бухарів Остр. Рвн.) [1, арк. 42], «баби плели цибулю» (с. Угольці Гоц. Рвн.) [1, арк. 53], «лепеху простеляли корові» (х. Стійло Горох. Влн.) [2, арк. 121].

Отже, на теренах досліджуваної історико-етнографічної Волині троїцькому зіллю приписували багато функцій. Зокрема автор виділив дві основні: сакральньо-естетичну та оберегово-лікувальну. Сакральність троїцьких рослин простежувалася у бережному ставленні до клечання, адже за народними віруваннями у ньому перебували душі померлих родичів, ховалися русалки. Волиняни носили клечання на моголи. Зелень по завершенні свят не викидали, а спалювали у відведених для цього місцях або ж кидали на воду, де люди не ходили. Багато питань виникло навколо естетичної функції клечання. Волиняни, на жаль, не змогли ґрунтовно пояснити, чому клечать зеленню, а лише запевнили, що так робили предки, тому й зараз так роблять. Саме тому автор залишає відкритим питання, що стосується виділеної функції.

Найяскравіше простежено оберегово-лікувальну функцію. Волиняни вірили, що клечання оберігає від злодіянь поганих людей, саме тому прикрашали зеленню помешкання, господарські будівлі, городи та поля. Зібране напередодні зілля, яке освячували на Трійцю у церкві, вважалося надійним захисником від стихійних лих (грози, блискавки, урагану, граду, пожежі). На Зелені свята для корів плели вінки з барвінку, щоб вберегти від нечистої сили. Трійцьку рослинність надіяли ще й лікувальними властивостями. Зокрема, лепеху на третій день свят збирали і сушили на горищі. Опісля у відварі з лепехи купали маленьких дітей, мили волосся, лікували хвороби шлунку. Висушене трійцьке зілля клали малим дітям під подушку, щоб сон був міцним, додавали у купіль, обкурювали хворих на пропасницю. Використання волинянами трійцького зілля та рослин загалом як оберегу та для лікування свідчить про те, що люди, пронісши знання з покоління в покоління, і досі вірять у силу природи.

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі. — Архів ЛНУ ім. Івана Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 281-Е. — 99 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Літня календарна обрядовість волинян», зафіксовані у Гоцманському та Острозькому р-нах Рівненської обл. Баглай Марією Василівною 4—14 липня 2009 р.).
2. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 330-Е. — 205 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Літня календарна обрядовість волинян», зафіксовані у Горохівському р-ні Волинської обл. Баглай Марією Василівною 5—20 липня 2010 р.).
3. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 332-Е. — 32 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Тваринництво», зафіксовані у Горохівському р-ні Волинської обл. Демцюх Надією Михайлівною 5—20 липня 2010 р.).
4. Агапкина Т. Деревце обрядовое: Деревце строительное / Т. Агапкина // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н.И. Толстого ; изд. 2-е. — М., 1999. — Т. 1: А (Август) — Г (Гусь). — С. 85.
5. Агапкина Т.А. Лещина / Т.А. Агапкина // Славянская мифология : энциклопедический словарь. — М., 2002. — С. 281—282.
6. Астахова О.В. Свята та побут Слобожанщини / О.В. Астахова, Т.М. Крупа, В.А. Сушко. — Харків, 2004. — С. 84—101.
7. Болтарович З.Є. Народна медицина та ветеринарія / З.Є. Болтарович // Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 226—232.
8. Вархол Н. Рослини в народних повір'ях русинів-українців Пряшівщини / Надія Вархол. — Пряшів ; Едмонтон, 2002. — С. 7—16.
9. Виноградова Л.Н. Мифологический аспект полесской «русальной» традиции / Л.Н. Виноградова // Славянский и балканский фольклор. — М., 1986. — С. 88—135.
10. Виноградова Л.Н. Троица / Л.Н. Виноградова // Славянская мифология: энциклопедический словарь / изд. 2-е. — М., 2002. — С. 465—467.
11. Виноградова Л.Н. Ветка / Л.Н. Виноградова, В.В. Усачева // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н.И. Толстого. — М., 1999. — Т. 1: А (Август) — Г (Гусь). — С. 364—366.
12. Виноградова Л.Н. Зелень / Л.Н. Виноградова, В.В. Усачева // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н.И. Толстого. — М., 1999. — Т. 2: Д (Давать) — К (Крошки). — С. 308—312.
13. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис : у 2 кн. / Олекса Воропай. — К., 1991. — Т. 2. — 455 с.
14. Галайчук В.В. Лексичні одиниці мікросистеми «Рослини» в українських фольклорних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / В.В. Галайчук. — Львів, 2004. — 20 с.
15. Ганцкая О.А. Поляки / О.А. Ганцкая // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX — начало XX в.): Летнее-осенние праздники. — М., 1978. — С. 174—185.
16. Гримич М. Зелені свята / Марина Гримич // Родовід. — Львів, 1993. — № 5. — С. 21—29.
17. Гура А.В. Деревце обрядовое: Деревце свадебное / А.В. Гура // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н.И. Толстого. — М., 1999. — Т. 2: Д (Давать) — К (Крошки). — С. 83—84.
18. Давидюк В. Походження уявлень про русалок і мавок та значення клечання і «куста» / В. Давидюк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 2010. — Т. ССLIX: Праці Секції етнографії і фольклористики. — С. 229—248.
19. Доманицький В. Народний календар у Ровенському повіті, Волинської губернії / Василь Доманицький // Матеріали до української етнології. — Львів, 1912. — Т. XV. — С. 71—77.
20. Здоровега Н.І. Народні звичаї та обряди / Н.І. Здоровега // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 232—238.
21. Ігнатенко І. Народна медицина Середнього Полісся: традиції та сучасність (на польових етнографічних матеріалах) / Ірина Ігнатенко. — К., 2013. — 336 с.

22. Катрій Юліян (отець). Пізнай свій обряд / о. Юліян Катрій. — Львів, 2004. — 472 с.
23. Костомаров М. Слов'янська міфологія / Микола Костомаров. — К., 1994. — 384 с.
24. Красовський І. Календарна обрядовість / Красовський І., Вархол Й. // Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження. — Львів, 2002. — Т. 2: Духовна культура. — С. 113—123.
25. Кримський А.Ю. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного: Відтворення з авторського макету 1930 р. / Агатангел Кримський; автор передмови А.Ю. Чабан. — Черкаси, 2009. — 488 с. : іл.
26. Кондратович О.П. Народний календар Волинського Полісся від свята до свята / Олександра Кондратович. — Луцьк, 2009. — С. 122—132.
27. Курочкін О.В. Обрядовість / О.В. Курочкін // Поділля: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1994. — С. 358—385.
28. Курочкін О.В. Річне коло свят та обрядів / Олександр Курочкін // Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах / за наук. ред. О. Пономарьова. — Опішне, 1999. — Кн. 2. — С. 324—328.
29. Кутельмах К.М. Календарна обрядовість / К.М. Кутельмах // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1987. — С. 286—302.
30. Литвин Л. Ключальні рослини як оберег у віруваннях українців (за матеріалами західних областей України) / Лариса Литвин // Музей народної архітектури та побуту у Львові. Наукові записки. — Львів, 1998. — Вип. I. — С. 33—37.
31. Пахолок І. Традиційні звичаї та обряди Зелених свят: Західнополіські та Надсянські паралелі / Інна Пахолок // Народознавчі зошити. — Львів, 2006. — № 5—6. — С. 446—450.
32. Пахолок І. Трійцькі рослини як лікувальні засоби та обереги у традиційних віруваннях українців / Інна Пахолок // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету : зб. наук. пр. — Львів, 2010. — Вип. 11. — С. 65—76.
33. Салманович М.Я. Румыны / М.Я. Салманович // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX — начало XX в.): Летне-осенние праздники. — М., 1978. — С. 244—258.
34. Серебрякова О. Функції рослинності у календарних ворожіннях та магічних діях слов'ян / Олена Серебрякова // Народознавчі зошити. — Львів, 2004. — № 5—6. — С. 730—738.
35. Сілецький Р. Обрядове будівельне деревце («вільце») на Поліссі / Роман Сілецький // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 2008. — Вип. 43. — С. 382—419.
36. Соколова В.К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX — начало XX в. / Вера Соколова. — М., 1979. — С. 188—286.
37. Толстая С. Деревце обрядовое: Деревце погребальное / С. Толстая // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 томах / под общ. ред. Н.И. Толстого. — М., 1999. — Т. 2: Д (Давать) — К (Крошки). — С. 84—85.
38. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные Чубинским П.П. / Павло Чубинський. — Санкт-Петербург, 1872. — Т. III: Народный дневникъ. — С. 185—253.
39. Чубинський П.П. Календарь народных обычаев и обрядов / Павло Чубинський. — К., 1993. — 80 с.
40. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4 / В. Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1904. — Т. VII.
41. Moszynski K. Kultura ludowa Słowian / K. Moszynski. — Kraków, 1939. — Т. I: Kultura duchowna. — Cz. 2. — 682 s.

Mariya Bahlai

ON RITUAL FUNCTIONS
OF TRINITARIAN FLORA IN VOLHYNINIANS
(after ethnographic materials of 2009—2011 expeditions)

In the article have been considered some ritual functions of Trinitarian flora used in folk devotional practices along the territories of historio-ethnographic Volhynia. On the ground of gathered field ethnographic records, source evidences and data of scientific publication the author has thrown new light upon local peculiarities in functional predestination of floral decorations and their use in the calendar household ritualism.

Keywords: Volhynia, Holy Trinity festival, greening, ritualism.

Марія Баглай

ОБРЯДОВЫЕ ФУНКЦИИ ТРОИЦЫНСКОЙ
РАСТИТЕЛЬНОСТИ У ВОЛЫНЯН
(по этнографическим материалам
экспедиций 2009—2010 гг.)

В статье рассмотрены обрядовые функции Троицынской растительности на территории историко-этнографической Волини. На основе собранных полевых этнографических источников, фиксационных записей и данных научной литературы автор определяет местные особенности функционального предназначения такого рода растительности и ее применения в календарно-бытовой обрядовости.

Ключевые слова: Волинь, Троицын день, Зеленые праздники, украшение, обрядовость.